

Áhættumat erfðablöndunar í nýju föt keisarans

Allir þekkja ævintýrið um nýju fötin keisarans eftir H. C. Andersen. Þegar keisarinn gekk út á götu í nýju fötunum hrópaði lýðurinn hvað nýju fötin keisarans séu glæsileg og sitji vel. Enginn vildi láta á því bera að hann sæi ekkert. En lítið barn hrópaði upp yfir sig: „En keisarinn er ekki í neinum fötum.“

Málið varðar Áhættumat erfðablöndunar sem fyrst var gefið út af Hafrannsóknastofnun árið 2017, starfshópur um stefnumótun í fiskeldi lagði til að notað væri sem stjórnsýslutæki og Alþingi staðfesti í lögum um fiskeldi árið 2019.

Lítill fagleg gagnrýni

Það eru margir í spori litla drengsins en fáir þora að stíga fram og gera athugasemdir. Undirritaður hefur ákveðið að stíga fram þar sem honum blöskrar vinnubrögðin í aðdraganda og setningu laga um fiskeldi þar sem m.a. áhættumat erfðablöndunar var lögfest. Um vinnubrögðin hefur verið fjallað í sjö greinum í Morgunblaðinu. Í greinaflokki í Bændablaðinu hefur verið fjallað um áhættumat erfðablöndunar og er búið að birta átta greinar og er þetta níunda og jafnframt síðasta greinin. Áhættumat erfðablöndunar gengur út á að tryggja fjárhagslega hagsmuni laxeldisfyrirtækja í meirihlutaeigu erlendra aðila en hefur mjög takmarkað ef nokkuð með umhverfisvernd að gera. Af skiljanlegum ástæðum stíga forustumenn laxeldisfyrirtækja ekki fram með gagnrýni enda er það þeirra hagur að áhættumati erfðablöndunar verði viðhaldið.

Fjárhagslegur ávinningur ræður för

Það er ljóst að kostnaður laxeldisfyrirtækja vegna umhverfismála er minni hér á landi en t.d. Noregi og er það óheppilegt. Uppbygging greinarinnar hefur miðast við að ná sem mestum fjárhagslegum ávinningi til handa fyrirtækjum í meirihlutaeigu erlendra aðila. Stefnumótun greinarinnar byggist á að tryggja sérhagsmuni fyrirtækja í meirihlutaeigu erlendra aðila á kostnað umhverfismála og minni íslenskra fiskeldisfyrirtækja og samfélaga eins og farið hefur verið inn á í greinum í Morgunblaðinu. Mikilvægt er að þegar horft er fram á veginn að haft verði að leiðarljósi að laxeldi í sjókvíum starfi í sem mestri sátt við aðra hagsmunaaðila og sitt nærsamfélag. Til að svo geti orðið þarf mikla hugarfarsbreytingu hjá þeim sem hafa leitt þróun fiskeldis á Íslandi á síðustu árum.

Úttekt á áhættumatinu

Í umsögnum við fiskeldisfrumvarpið voru gerðar fjölmargar athugasemdir við áhættumat erfðablöndunar og varð það til þess að sett var sérstakt ákvæði til bráðabrigða „... að rýna aðferðafræði sem Hafrannsóknastofnun notar við mat á burðarþoli og við gerð áhættumats“. Þann 23. mars 2020 skipaði ráðherra síðan nefnd sem skilaði af sér skýrslu sem lögð var fram á Alþingi þann 25. ágúst. Þrír sérfræðingar skrifuðu skýrsluna og komu með kurteislegar en þó alvarlegar athugasemdir við aðferðafræði áhættumats erfðablöndunar sem í meginatriðum eru

Fóðurprammi við sjókvíar á Vestfjörðum.

Valdimar Ingi Gunnarsson

í takt við þær athugasemdir sem gerðar hafa verið í fyrri greinum. Stuðst verður við niðurstöður og ábendingar í skýrslu nefndarinnar í öðrum greinum sem skrifaðar verða og tengjast ekki endilega beint áhættumati erfðablöndunar. Í því sambandi fjalla um atriði sem nefndin fékk ekki upplýsingar um s.s. grunngögn um litlar viðkvæmar veiðiár sem virðist eiga að fórna hér á landi.

Breytingar á áhættumatinu

Eins og fram kemur í fyrri greinum eru gerðar fjölmargar athugasemdir við áhættumat erfðablöndunar enda að óbreyttu ónothæft og getur beinlínis verið skaðlegt íslenskum laxastofnum. Endurskoðað áhættumat erfðablöndunar var kynnt þann 19. mars 2020 en þar kemur m.a. eftirfarandi fram:

„Með myndbandsupptökubúnaði sem verður staðsettur nálægt árósum veiðiáa verður hægt að telja fiska, leggja mat á fjölda lúsa og greina hvort fiskur er af eldisuppruna. Í sambandi við þann búnað verði gerð viðbragðsáætlun vegna stórra sleppinga úr sjókvíum, sem er mikilvægt að sé til staðar svo bregðast megi við ef mikið magn eldislaxa sleppur. Lögum samkvæmt er það á forræði Fiskistofu en mat á miklum neikvæðum

áhrifum slíkra sleppinga er á hendi Hafrannsóknastofnunar. Þá þarf að vera til búnaður til að skilja frá strokulaxa í slíkum tilfellum, eða aðrar aðferðir við að fjarlægja strokulaxa úr ám.“ Hér er um að ræða grundvallarbreytingu á þeirri aðferðafræði sem lagt var upp með í áhættumati erfðablöndunar. Í fyrstu útgáfu áhættumatsins frá 2017, var lagt upp með að horfa á, gera ekkert strax, fyrir en skaðinn er skeður. Hafrannsóknastofnun á eftir að skilgreina hvað er átt við með stórum sleppingum þegar farið verður í aðgerðir að fjarlægja eldislax úr veiðiám. Jafnframt á eftir að koma fyrir búnaði við myndbandsupptökubúnaðinn til að hægt verði að skilja frá eldislaxinn.

Úthlutun framleiðsluheimilda

Áhættumat erfðablöndunar er notað til að úthluta framleiðsluheimildum til eldis á frjóum laxi

og hefur nú verið úthlutað tvisvar sinnum og spáð er í framhaldi úthlutanna:

- Fyrsta úthlutun: Strax á árinu 2017 lagði Hafrannsóknastofnun til 71.000 tonna eldi á frjóum laxi og byggðu þeir útreikningar að stórum hluta á röngum forsendum í reiknilíkaninu, sem fyrst og fremst byggist á því að gengið er út frá of fáum veiðiám með laxalykt og of mikilli dreifingu á eldislaxi í veiðiár.
- Önnur úthlutun: Mikill þrýstingur hefur verið á að auka framleiðsluheimildirnar. Það kemur síðan á óvart að framleiðsluheimildir á frjóum laxi eru auknar strax um vorið 2020 og áfram er stuðst við rangar forsendur í reiknilíkani áhættumats erfðablöndunar. Framleiðsluheimildir voru

auknar upp í 106.500 tonn, eða um 35.000 tonn.

- Þriðja úthlutun: Áfram verður haldið með að þrýsta á að auka framleiðsluheimildir og þegar farin verður sú leið að grípa strax til aðgerða við stærri slysasleppingar skapast svigrúm til að auka heimildir enn frekar, en að óbreyttu verður áfram stuðst við rangar forsendur í reiknilíkaninu.
- Fjórdða úthlutun: Þegar komið er að þeim tímamarki að norsku leiðinni verður fylgt, þ.e.a.s. fjarlægja allan sjáanlegan eldislax úr veiðivatni fyrir hrygningu, verður hægt að auka framleiðsluheimildir mikið og þá jafnframt er áhættumat erfðablöndunar búið að missa tilgang sinn.

Áhættumat erfðablöndunar verður óþarft

Þegar að fjórðu úthlutun kemur mun engin þörf vera á áhættumati erfðablöndunar og niðurstaðan sú að það var aðeins notað til að úthluta framleiðsluheimildum til laxeldisfyrirtækja í meirihlutaeigu erlendra aðila. Umhverfissóðunum verður gert skylt að fjármagna aðgerðir við tiltekt eftir umhverfisslys og þannig norska leiðin virkjuð. Laxeldisfyrirtæki í meirihlutaeigu erlendra aðila fengu framleiðsluheimildir ódýrt, enda sömdu þeir leikreglurnar sjálfum sér og sínum til fjárhagslegs ávinnings á kostnað nærsamfélagsins og íslenskra fiskeldisfyrirtækja. Það getur því vart talist ósanngjarnt að laxeldisfyrirtæki í meirihlutaeigu erlendra aðila taki til eftir sig og fjármagni tiltekt eftir umhverfisslys eins og er almennt viðhaft hér á landi.

Valdimar Ingi Gunnarsson
Höfundur er sjávarútvegsfræðingur og hefur m.a. unnið við ýmis mál tengd fiskeldi í rúm þrjátíu ár.